

Sõnum värvilisel klaasil

Pilguheit Eesti vitraažikunstile

Vitraažid kui ühed hapramad ja tihti ka kaduvamad minevikuloo jutustajad on paelunud inimkonda aastasadu. Oskuslikult seatud värvilisel klaasil on võimas omadus muuta hoone kesk-kond hetkega tundmatuseni ja seeläbi inimest mõjutada.

KUNST

Vitraažide tähendus on aja jooksul muutunud ja laienenud: esialgu lugemisoskuseta usklitele kristlikuks pildiraamatuks olnud vitraažist on saanud palju laiema ulatusega kunstivorm, mis hõlmab ka näiteks tänapäevaseid kolmemõõtmelisi kunstiteoseid. Klassikalise tina- raamistuses teose kõrvale on tulnud hulgaliselt nüüdis- aegseid tehnikaid ja võimalusi, mis lubavad kunstnikel katsetada märksa enamate väljendusvahenditega ning teostada lahendusi, mis varem näisid võimatud.

Vitraažikunstist Eestis ei ole kirjutatud palju, eriti tagasihoidlik on nõukogude aja tööde kajastus. Enamasti on vitraažid kaitse all ehitismälestise osana, sadakond vitraaži on ka eraldi kunstimälestised. Meie kõige väärikamas eas, 17.–18. sajandi kirikuvitraaže on parema säilimise nimel deponeeritud muuseumitesse, hapraid originaale on asendatud koopiatega (nende seas võib nimetada Ilumäe, Ruhnu ja Piirsalu kiriku vitraažaknaid). Vitraažide loomiseks on klaasi kõrval kasutatud teisi materjale: võluvad näited on Nõva kiriku 19. sajandist pärit paber-

vitraažid. Suures osas Eesti kirikutes võib aga rääkida 19. sajandi teise poole ja 20. sajandi alguse vitraažaknadest, mis tihti valmisid Riia (Ernst Tode, H. Beyermann) ja Saksamaa vitraažitöökodades. Veelgi levinum ja kättesaadavam oli pühakodade akende kaunistamine lihtsate eri värvides ühetooniliste klaasidega, mis enamasti paigaldati kõrgete kirikuakende ülaossa.

Esmajoones seostatakse vitraažikunsti sakraal- hoonetega, mis on meigi vitraažipärandi peamised kandjad, ent vitraaže on hulganisti loodud ka ilmalikku ruumi. Eestis võib nõukogude aja teist poolt pidada vitraažikunsti renessansiks, sest sellest ajast pärineb suur hulk klaasikunsti teoseid, mida loodi nii ajaloolistesse pühakodadesse kui ka uusehitistesse. Sel ajal valmisid vitraažid näiteks Tallinna teletorni, Önnepaleesse, Sakala keskusesse, Niguliste muuseumi-kontserdisaali, rahvus- raamatukokku, Paide kultuurimajja ja Võru kultuurimajja Kannel, samuti paljudesse linna- ja maakirikutesse. Tolle- aegne vitraaživaimustus on seotud ka probleemidega, nimelt ei olnud kunstnike-meistrite käsutuses alati kvaliteetseid materjale ning nii lepitati sellega, mida saada õnnestus. Seetõttu vajavad paljud nõukogude aja vitraažid nüüd hädasti konservatori kätt.

NÜÜDISAEGSED VITRAAŽAKNAD. MAITSE- JA STIILIKÜSIMUS

Viimase paarikümne aastaga on uute vitraažide paigaldamine ajaloolistesse hoonetesse, peamiselt pühakodadesse, aina enam populaarsust kogunud. Üleriigiline vitraaživaimustus on hõlpsasti selgitatav: värviline aken on atraktiivne ja püüab pilke, samuti on selle tarbeks kergem annetusi koguda. Vitraaž on üks lihtsamaid võimalusi, kuidas jätta endast maha jälg. Kahjuks kiputakse aga tihti tegelema pigem hoone ilustamisega, selle asemel et tähelepanu pöörata kiiret lahendust vajavatele probleemidele, näiteks läbijooksvale katusele või vanale ja amortiseerunud elektrisüsteemile. Samuti võib juhtuda,

et vitraaži paigaldamise otsus tehakse kiirustades ega mõelda läbi, kui palju muudab see nii hoone sise- kui ka välisilmet. Seetõttu on lahendus sageli tehniliselt puudulik ja võib osutada esteetiliselt ajaloolisesse keskkonda sobimatuks.

Kui kunstnik alustab uue vitraaži loomist ajaloolises hoonesse, ei ole tema käsutuses kunagi puhas lõuend. Selle asemel on hoonetele jätunud jälje aastasadaepikkune ajalugu, mis hõlmab mitmesuguseid kunstistiile ja moevoolusid. Valdavalt ei ole suur osa nendest kihistustest algupärased, kuid sellest hoolimata on need väärtused, millel on roll hoone loos ning mis peegeldavad ajastu maitse-eelistusi.

Viimase paarikümne aasta jooksul ajaloolistesse hoonetesse tehtud vitraažide puhul annavad tooni peamiselt ühed ja samad autorid ning mineviku stiilikeelte lembus. See on mõistetav: juba tuntuks saanud käekirjaga autoreid hinnatakse ja nende loominguga ollakse harjunud. Meie klaasikunstnike ring on aga märgatavalt laiem ja autoristiilide hulk mitmekülgsem.

Leiame, et ka nüüdisaegne visuaalne keel saab kanda tugevat ja julget sõnumit, olla mõjus, tekitada emotsiooni ning sobida sakraalsesse ruumi.

1. Nõva kirikus asuvad ainulaadsed paberist vitraažaknad, mis on pärit 19. sajandist. Fotod Grete Nilp
2. Vigala kiriku käärkambri unikaalse käekirjaga vitraažaken (1989), mille autor on Andrei Lobanov

1

2

3. Kuressaare Laurentiuse kiriku abstraktsed ja kõnekad kullaga maalitud aknaruudud (2000–2003), mille autor on Urmo Raus. Akende idee haakub hoone nimipühakuga: Rooma piiskopi laekahoidja Laurentius otsustas jagada kiriku vara vaestele. Keisri järelepärimisele vastas Laurentius, et inimesed on see vara, tuletades seeläbi meelde, et kullast tähtsam on sisemine suurus. Foto Grete Nilp
4. Hästi on õnnestunud Pärnu Eliisabeti kiriku sulatustehnikas vitraažaken, mis valmis 2007. aastal klaasikunstnik Rait Präätsi kavandite põhjal. Vanasse puitraami paigutatud vitraaž kujutab silma ja kõiksust ning annab edasi liikumist. Foto Rait Prääts

Stiiliküsimus on keeruline. Muinsuskaitseamet on siiani hoidunud kommenteerimast akende kunstilist lahendust ning on jälginud, et uue akna tehniline teostus oleks pädev ega lõhuks ajaloolist substantsi. Küll aga on siingi võimalik lahutada teose sisu vormist ning esimest puutumata keskenduda teisele ehk uute akende stilistilisele lahendusele.

Heaks tavaks on saanud, et ajaloolisse keskkonda uusehitisi püstitades võetakse küll arvesse vanu mahte ja ümbritsevat, kuid uus lisandus ise peaks selgelt eristuma vanast ja olema kujunduselt nüüdisaegne. Seda selleks, et vältida segadust ja ajaloo võltsimist: vana olgu vana ja uus selgelt uus. Samas võtmes võiks läheneda ka vitraažidele, arvestades, et uus teos looks hoonesse uut kunstilist väärtust. 19. sajandi vitraažikunst esindab tugevalt just toona valitsenud historisismi ning toob meieni ajastu esteetika, olles valitsenud võimaluste ja moe kombinatsioon. Tänapäevane kunstiteos peaks olema sama aus praeguste võimaluste suhtes – miks peaksime matkima mineviku stiilikeelt, kui tänapäeva väljendusviisid on võrratult mitmekesisemad?

Tihti peljatakse, et vaataja ei pruugi aru saada, kui teos on liialt abstraktne või ei ole selle juures seletavat teksti. Julgeme sellele vastu vaielda ning leiame, et ka nüüdisaegne visuaalne keel saab kanda tugevat ja julget sõnumit, olla mõjus, tekitada emotsiooni ning sobida sakraalsesse ruumi. Pealegi, kuidas muidu on võimalik kujundada ja arendada mõistmist, treenida mõtestamisvõimet, kui ümbritsev on alati viimсени lihtsustatud ja vahel isegi labastatud. See, et hoone on vana, ei tähenda, et selles ei tohi olla uut. Vastupidi, uued lisandused peavadki olema moodsad ja nutikalt ajaloolisega seostatud.

Vitraažikunst kasvas välja pühakodadest ja oleks huvitav, kui pühakojad annaksid sellele kunstiliigile võimaluse kujuneda ning kasvada uuele tasemele. Kuigi sakraalne kunst on oma eesmärgilt funktsionaalne ja keskkond, millesse seda luuakse, on konservatiivne, ei pea vormikeel piirduma jutustavate pildiseeriatega. Siin lasub peamine raskus ja vastutus ennekõike tellijal: lihtsa vormikeelega koomiksilaadseid pilte on kergem luua, nende sisu vaatajale seletada ja nende tellimist põhjendada, keerulisema kompositsiooni ja mitte nii üheselt mõistetava visuaalse keele valimine nõuab märksa enam tööd ja leidlikkust. Ometi on meeldejäävamad ja mõjuvamad just need kogemused ja elamused, mis ei tule kätte ülemäära lihtsalt, vaid nõuavad mõningast pingutust. Nii on ka sakraalsesse ruumi kunstiteoseid, sh vitraaže, tellides võimalik leida viis, kuidas ajatu sõnum anda edasi tänapäevases keeles selle igavikulist sisu muutmata, nii nagu seda on tehtud aastatuhandeid.